

կան մը, հանդերձ հեղինակին կենսագրութեամբ, կատարուած Հ. Եղիա Վ. Փէշի-
կեանի կողմէ, աւել Բազմավեպի մէջ, 1939, թ. 6-7, էջ 173-175:

30. — *Sugli elementi teologici di Proclo Diadoco nelle versioni e nei commentari di Simeone Ieromonaco e di Simeone vescovo di Garni.*

1^a parte — «Բազմավեպ», 1947, թ. 7-8, էջ 158-168.

2^a parte — " 1950, թ. 5-6, էջ 122-129.

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ENCICLOPEDIA ITALIANA TRECCANI-ի մէջ

(ROMA, 1932 - 1937)

Ecmiadzin — (Էջմիածին) — 13, pagg. 421-422

Eliseo — (Եղիշ) — 13, pag. 826

Fausto di Bisanzio — (Փաւստոս Բիզանդ) — 14, pag. 907

Gregorio Illuminatore (Գրիգոր Լուսաւորիչ) — 17, pag. 926

Lazzaro di Pharp — (Ղազար Փարպեցի) — 20, pag. 704

Mechitar — (Միխիթար) — 22, pag. 671

Mechitar Gos — (Միխիթար Գոս) — 22, pag. 671

Mesrop — (Մեսրոպ) — 22 pagg. 941-942

Sempad — (Սմբատ) — 31, pag. 357

Sis — (Սիս) — 31, pagg. 911

Sisakan — (Սիսական) — 31, pag. 912

Tigrane — (Տիգրան) — 33, pag. 839

Tiridate — (Տրդատ) — 33, " 913

ԳՐԱՆՈՍԱԿԱՆՆԵՐ ԻՏԱԼԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՈՎ

1. — Հայկական նոր մատենագիտութիւնը և համընդհանրական հայ կեանքի, Հ. Արսէն Ղա-
զիկեանի. Հար. Ա. Վիեննայի, Ս. Ղազար 1909. («Giornale della società asiatica
italiana»; 22, Firenze, 1910, pagg. 323-324).
2. — *Classification des dialectes arméniens par Adjarian, Paris, 1909.* («Giornale
della società asiatica italiana»; 22, Firenze, 1910, 330-331).
3. — Բազմաբնակից զիտոգրութիւններ: Գաւառական շրջան: Հ. Արսէն Ղազարեանի. Վիեն-
նա, 1913; («Rivista degli studi orientali a cura della Scuola orientale nella R.
Università di Roma»; 6, 3, Roma, 1913, pagg. 1055-1058).
4. — *Le parler arménien d'Akn (quartier bas) par M. Maxudianz; Paris, 1912.*
(«Giornale della Società asiatica italiana»; 26, 1, Firenze, 1914 pagg. 155-157).
5. — Ճաշեր և խմորներ հին Հայաստանի մէջ, Հ. Վարդան Հաջոնի. Վիեննայի, 1912:
(«Giornale della società asiatica italiana»; 26, 2, Firenze 1915, pagg. 310-311).
6. — Մայր ցոյցակ հայերէն ձեռագրաց մատենագրութեան Միխիթարեանց, Հ. Բարսեղ
Սարգիսեանի, հր. Ա. Վիեննայի, 1914: («Giornale della Società asiatica italiana»;
27, Firenze, 1916, pagg. 189-192).
7. — Պատմութիւն հին հայ տարազին, Հ. Վարդան Հաջոնի. Վիեննայի, 1924: («Gior-
nale della Società asiatica italiana»; N. S. 1, 2, Firenze, 1926, pagg. 182-187).
8. — *Neuarmerische Grammatik, Ost-und Westarmenisch, von A. Abeghian; Ber-
lin, 1936.* («Բազմավեպ», 1937, թ. 2-5, էջ 111-112):

ՋԵՆՔԻ ՏԱԿ

ՓԱՉԱՐԻՍԸ

Առաւել Ժամը եօթին, Փրիշիփոլէի
Տոմ կոչուած արդիական զեղեցիկ շէնքին
մէջ, որու կողքին կը բարձրանան Մուրատ
և Իսրահիմ Էֆէնդիներուն ընտանեկան
բնակավայրերը՝ ևս հետամուտ եմ իմ
զուգարտակիս հիւանդները աչքէ անցնե-
լու: Երբ, ամէն ինչ վերջացուցած, կը
պատրաստուիմ ինձ օգնական Վիտոյէ Պո-
րիսաւրէի հետ զուրս ելլելու, առջեւ
կը գտնեմ քառասունի վրայ մարդ մը, մի-
ջահասակ, թխադէմ և կրակուրոց աչքե-
րով: Անոր արտաքինը կը մտնէ ամենա-
յեան չքաւորութիւն: Մօրուքը երկնցեր
է, մաքրը խառնակ, խօսակցութիւնը
չափազանց յարգալի: Մօտենալով, կը
բարեւէ զիս, և հաստատ և անթերի
թուրքերէնով մը կը փափաքի իմանալ թէ
ե՞ս եմ արդեօք թուրք ծագում ունեցող
խտալացի սպան:

— Ոչ:

— Ներողութիւն, ինձի այսպէս ըսին:

— Ի՞նչ կ'ուզէիք:

— Կինս հիւանդ է. կրնա՞ք դալ յցե-
լել:

— Սիրով:

Ճամբուս ընթացքին, Փաշարիսը ինձ
կը պատմէ որ Սիւլայէն է, թէ ստիպուել
է փախչիլ Պուլկարիայէն, թէ ոխերիմ
թշնամի է անոյ ազգայնականներուն, ո-
րոնք կը կռուին Տրակի Միխայիլիչի
հրամանատարութեան տակ, թէ...

— Սիւլայի մէջ Հայեր կա՞ն:

Հարցումս զայն կը շփոթեցնէ: Սա-
կայն, վայրկեանապէս ինքզինքը գտնելով
կը պատասխանէ.

— Այո, աշխատասէր մարդիկ են. ոչ
որի միտս չեն հասցներ:

Փաշարիս հասկցեր էր որ Հայ եմ:

Փաշարիսի տունը տուն կոչուելու իրա-
ւունք չունի: Վաքուֆ թաղամասին մէջ կը

գտնուի, փայտաշէն կամուրջէն անդին:

Անոր կինը երկնցեր է թափթփած ան-
կողնի մը վրայ. աչքերը կ'այրին ջերմի
մէջ: Սենեակին մէջ ամէն բան անխնա-
մութիւն կը մատնանէ: Բայց, հիւանդը
զեղեցիկ է: Կոկորդին զեղծերը բորբոքած
են, զեղնորակ կէտիկաւորով հրահրեալ:
Մերթ ընդ մերթ կը սրտնեղի, կոկորդին ու
կուրծքը բռնելով:

Յուզուած այս մանկամարդ կնոջ զե-
ղեցիկութենէն և անձայր թշուառութենէն՝
կը հարցնեմ.

— Տիկին, մասնաւոր բանի մը պէտք
ունի՞ք:

— Քիչ մը շաքար, պարոն բժիշկ, փոք-
րիկիս համար:

— Շատ լաւ. մի' յուզուիք, տիկին,
կ'ունենաք պէտք եղածը:

Ճամբուս ընթացքին, Պորիսաւրէիչը
լուս է: Գիտեմ որ մարմնով և հոգիով
անոյ է, թէ իր հոգիին բոլոր զայրոյթով
կ'ատէ Գեղամանները, կ'ատէ Մոնթենեկրո-
յի Իսլամ փոքրամասնութիւնը, որ, ըստ
իրեն, միշտ օրուան դօրաւորին հետ է,
քննող և անողնայար Իսլամ փոքրամա-
սնութիւնը:

Ամիս մը վերջ, ենթաստայ ձիորճիոյի
հետ, որուն ստիպուցներ եմ, մեր ռազմա-
չուն ձեռքերէն «Հիմի է՞լ լըռենք, եղբարք,
հիմի է՞լ»-ը, կ'անցնիմ Փրիշիփոլէի զե-
ղեցիկ շէնքերէն մէկուն առջեւէն:

— Վինչենցոյ, զիտե՞ս որ այս շէնքը
պիտի յանձնուի Փաշարիսին:

— Ի՞նչ:

— Այո՛, Ալպեան Հրամանատարու-
թեան կարգադրութեամբ: Փաշարիսը հա-
մախքած է հինգ հարիւր Ուսթաշաներ,
զորս զինած ենք մենք, և որոնք ասկէ
վերջ մեր կողքին պիտի մարտնչին ապրա-
տամբներուն դէմ:

— Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ դուն տեղեակ
ըլլաս այսպիսի բաներու:

— Մեր խումբին Հրամանատարը ը-

սաւ: Քիչ առաջ անոր քովն էի: Դարձեալ աղջկան մը խնդրին համար: Սօսքս Նաթալիյին մասին է. կը ճանչնամ Նաթալիյ Տախթըրլեւան: Ու, ինչպէս զրեթէ միշտ նմանօրինակ պարագաներուն, կը սկսի ծիծաղալարժ արտասանել Որաթիոս Փլակկոսի «Ad Chloën» տաղիկը: —

Vitas hinnuleo me similis, Cloë,
quaerenti pavidam montibus aviis
matrem, non sine vano
aurarum et silvae metu; Էւն..

Մինչ կ'արտասանէ՝ դէմքը կը լուսաւորուի, իր քսան տարեկան երիտասարդի աղուոր դէմքը, խարտեալ մաղբրով, քիչ մը նեղ ճակատով, և Էւնաչ պճտուն աչքերով: Ծիրծիրով դէմքը և նոյնացուցեր էի զինուորական հասակի դէմքին հետ, առոյգ և Էւնաչորդ, և յոգնութեան, զրկանքի, ցաւի և վտանգի պահերը խորապէս կ'այլափոխեն մարդկային դիմադիւծը, տարօրինակ կերպով զեղեցկացնելով դայն, պարզեւելով անոր այնպիսի հմայք մը՝ որ յատուկ է միայն զարմանահարալ երիտասարդութեան:

Խնդրի նիւթ չէնք մեծահարուստ սերպքրիտոնեայ ընտանիքի մը կը պատկանի: Կը դգամ որ առնուած քայլը հոգեբանական ախալ մըն է: Արդարեւ, առնելով քրիստոնեայ սերպին ձեռքն իր չէնքը և զայն յանձնելով իսլամ փաշարիսին՝ մենք մեր վրայ հրաւիրած կ'ըլլայինք քրիստոնեայ Սերպերուն դիւրապագածութիւնը, որուն հետեւանքները կրնայինք զգալ լեռներուն մէջ...: Կարճ բառերով կը յայտնենք մտահոգութիւնս Ալպան Հրամանատարութեան, առաջարկելով որ Փաշարիսի յանձնուի իսլամի չէնք մը: Այսպէսով ոչինչ կորսնցուցած կ'ըլլայինք, և շահած չափ բան:

Փաշարիս զործի վրայ է: Աւելի քան չորս ամիսէ ի վեր զայն տեսած չենք: Ամէն ոք Փաշարիս կը հոլովէ:

Երբ, տարեկան արձակուրդս վերջացուցած, Իտալիայէն կը հասնիմ Փիէրոփոլիէ՝ ճամբուս վրայ կը հանդիպիմ սերպ սպայի մը, սքանչելի համադրեւորով մը պճնուած: Անոր կ'ընկերանան երկու սերպ զինուորներ: Երրորդութիւնը այնպէս մը կը յառաջանայ որ ինձ անկարելի կ'ըլլայ չմտաբերել «վա՞ր մը պանա եան պաքան, եան պաքանա եան...» բացատրութիւնը: Սպան, ժպտուն և դիւրահաղորդ ինձ մօտենալով.

— Զիս չճանչցա՞ք, պարոն բժիշկ... — Փաշարիսն և, որուն կիներ խնամեցիք, որուն հետ այնքան աղնիւ եղաք... եթէ կրնաք այս իրիկուն մեղի հրամեցէք... միասին սուրճ մը առնենք... կինս հաճոյքով կը յիշէ ձեզ:

Զայն կը վերադառնէի հինգ-վեց ամիս վերջ, բոլորովին բարեփոխուած: Դէմքը առնական զեղեցկութեամբ մը կը շողար, վստահ, շարժուածքը ինքնամայան, շարժուածքները պաշտօնական, խօսակերպը առողջ և ուժեղ:

Կէսօրուան ճաշին, սպայ բարեկամներս զարմանազան բաներ կը պատմեն Փաշարիսի մասին: Կ'ըսեն թէ ճարտար նշանաբու է, սքանչելի ձիաւոր, հեղինակաւոր բու է, սքանչելի ձիաւոր, հեղինակաւոր հրամանատար, որ զիտէ ժպտելով հրամայել և մտրակով շոյել, որուն կամքին դէմ ծառանալը աւելորդ է, Էւն..

— Ի՞նչ տուն տրուեցաւ անոր...

— Սերպին տունը...

Հիմա, հիւանդներուն այցելութեան ժամանակ, կը լսեմ դժգոհութիւններ, որոնք ձիւնի դնակի նման կը մեծանան, տունէ տուն կ'անցնին, սիրտ ու միտք խրոփելով: Քրիստոնեայ Սերպերը վայրագ ուրիշութեամբ լեցուցեր են զէպի Փաշարիսի տունը: Անոնք լեցուցեր են իր Ութաշանքները: Անոնք լեցուցեր են նաեւ մեղի դէմ: Շատոնց ի վեր սերպ երիտասարդները կը հեռանան Փիէրոփոլիէն, և թալ ուռեցնելու համար ապրանքները շարքերը: Կարճես ցաւ կը

պակսէր մեր Ալպան քաջարի զինուորին, որուն դէմ են որ կը դարձնուին առեւտրութեան լաւագոյն զնդակները, որուն երկուստարգութեան համար է որ անողորմ Գարատաղցին կը լարէ իր հաղարուժէկ որդայթները, մանաւանդ Եսպուքայի լերի բարձունքներուն վրայ, ուր անպակաս են միշտ փամփուշտի խողովակներն ու ձեռնառումի փշրանքները:

Սակայն, ևս հետաքրքիր էի Փաշարիսը տեսնել պատերազմի դաշտին վրայ: Այդ օրը պիտի չուշանար:

Անցած իր հինգ հարիւր Ութաշանքներուն զլուխը, որոնք բառին բուն նշանակութեամբ առեւտրութեան է իր երկաթէ բոռնեցի մէջ՝ Փաշարիս կը քալէ Պիէրոփոլիէի ուղղութեամբ, ապառաժներէն մաքրելու համար Փիէրոփոլիէն Պիէրոփոլիէ տանող կիրճի ապառաժուտ ճամբան, ուրկէ հարկադրուած են անցնիլ մեր բեռնակառքները, իրենց ռազմամթերքի և ուտեստի թանկագին պաշարով: Փաշարիս կը հետեւին մեր դումարտակներէն երկուքը: Ուր որ կիրճը կը լայնանայ, ձեւացնելով ջուրի զոյգ աւազաններ՝ Փաշարիսը կանգ կ'առնէ: Վայրկեան մը կը դիտէ շուրջը, ապա իր խումբը կը բաժնէ հինգ մասերու, որոնք կը սկսին մաղցիլ լերան կողմի վեր: Իր հրամաններն ու հրահանգները միափայլ բառերէ կ'ազդուած են: Իր առաջարկին վրայ մեր թնդանթները կ'ողողենք շրջակայ բարձունքներուն վրայ: Իր առաջարկին վրայ կը դադրեցնենք կրակը:

Ութաշանքները կը բարձրանան: Փաշարիս հեռադիտակով կը հետեւի անոնց: Ան դիտէ որ շուտով պիտի սկսի ընդհարումը: Գլխու նշանով մը իր երկու օգնականներուն կը ցուցնէ տափարակ ժայռ մը: Անոնց հետ, հանդարտ քայլերով կ'ողողուի զէպի ժայռը:

Գնդակները կը սկսին տեղալ: Ան կը շարունակէ բարձրանալ, միշտ նոյն քայլով և նոյն հանդարտութեամբ: Ժայռե-

րէն վար կը դլորին քանի մը Ութաշանքներ: Փաշարիս կը շարունակէ բարձրանալ, միշտ նոյն քայլով և նոյն հանդարտութեամբ: Թշնամիին զնդակները հիմա կ'ողողուին Փաշարիսի վրայ, ապա մեր վրայ: Ան կը շարունակէ բարձրանալ, միշտ նոյն քայլով և նոյն հանդարտութեամբ: Ու երբ կը հասնի տափարակ ժայռին վրայ՝ կանգ կ'առնէ: Չարմանալի անտարբերութեամբ մը հեռադիտակով դարձեալ կը զննէ իր շուրջը, ձեռքը տանելով իր ահաւոր հրացանին, որուն կոթին վրայ սատարէ զարդանկարներ կան: Հեռախօսի զործակալութիւն չունի: Քանի մը լրարեքներ կ'երթան ու կու գան:

Այս է իր ռազմապիտուութիւնը:

Հիմա ապստամբներն ու Ութաշանքները դէմ դիմաց են: Կը սկսի զործել Փաշարիսի հրացանը: Իւրաքանչիւր զնդակ շեշտակի կը դիմէ իր հասցէին: Սակայն, այս Սկիւպցի մոլեռանդին ոյժը իր հասուն երիտասարդութեան մէջ չէ, և ոչ ալ իր նշանառութեան անողորմ ճշգրտութեան մէջ: Անոր ոյժը իր ապշեցուցիչ հանդարտութեան մէջ է, որ հաւատք կը ներշնչէ, որ իր անձը կը կերպարանափոխէ տարբեր անձով մը, որ Ֆիդիքական Փաշարիսէն անդերադանցելիօրէն բարձր է, որ դիտէ անտեսել մահը, որովհետեւ կարեւորութիւն չի տար կեանքին:

Փաշարիս այս տպաւորութեամբ է որ ձգեցի: 1943 Սեպտեմբեր 8 Իտալիոյ դիտադարէն վերջ չեմ գիտեր ինչ կրնայ պատահած ըլլալ անոր: Թերեւս փախած է: Բայց, ո՞ր: Ատելութիւնը ծովու նման առատ էր անոր շուրջ և անտառի նման խիտ: Եթէ սերպ յեղափոխականները յաջողեցան զայն բռնել՝ կրնաք վստահ ըլլալ թէ ողջ ողջ խորովեցին: Այս երկրորդ պարագային, կը կարծէք որ ան դողա՞ց մահուան խորոյկին առջեւ: Այո՞:

Ես տարբեր կը մտածեմ:

ԱՐԱՄԱՅԻՍ ՍՐԱՊԵԱՆ